

Received / Makale Geliş Tarihi 27.10.2023
Published / Yayınlanma Tarihi 31.12.2023
Volume / Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(102), 3546-3558

Research Article / Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.10452200

Arş. Gör. Emsele Bal

<https://orcid.org/0000-0002-2751-295x>

Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Sakarya / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/04ttnw109>

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuhoglu

<https://orcid.org/0000-0003-4742-644X>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat Ve Tasarım Fakültesi, İstanbul / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/0547yzj13>

Ahmet Kerkük'e ait Elhamra Çini Atölyesinde Bulunan Hakkı Ermumcu İmzalı Desenler¹

Found in the Elhamra Tile Workshop of Ahmet Kerkük Patterns Signed by Hakkı Ermumcu

ÖZET

Türkiye'de çini sanatı denildiğinde akla ilk gelen şehirler İznik ve Kütahya'dır. Kütahya, çini sanatına 14.yy. dan itibaren İznik ile paralel olarak katkı sağlamıştır. Özellikle 18.yüzyıldan itibaren ise kendine has üretimi ile varlığını sürdürmüş ve dönemini yansıtan önemli eserler ortaya koymuştur. Günümüze kadar ulaşarak varlığını sürdüren Kütahya çini sanatı, geçmişten bugüne fedakâr ustaları ile ayakta kalabilmiştir. Ancak ekonomik sorunlar, değişen beğeni anlayışları, teknolojinin gelişmesiyle eski tekniklerin yetersiz kalması, tüketim toplumunun farklı talepleri ile çini sanatının kalitesinde bozulmalar meydana getirmiştir. Buna karşın Kütahya çini sanatına sahip çıkan ustalar, ellerinden geldiğince bu sanatın orijinallliğini koruyarak, gelişimine katkı sağlamaya çalışmışlardır. Geleneksel Kütahya çinisinin desen, form tasarımı ve üretimlerinin geleneğe uygun olarak yapılması, bu sanatın kendine özgü bir üslupla hem sosyal hem kültürel hem de ekonomik açıdan önemli bir değer olarak anılmasına ve bu eşsiz geleneği doğru temsil edebilecek ürünlerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Bir kent sanatı kabul edilen Kütahya çiniciliğinin, içinde barındırdığı özel değerleri koruyarak bugüne taşıyan ustalar ve çalışmaları hakkında yapılan araştırmalar, akademik seviyede yeterli değildir. Bu yetersizlik cumhuriyet dönemi ustaları için daha bariz bir şekilde ortadadır. Dolayısıyla bu çalışmada Kütahyalı çini ustası Ahmet Kerkük, Ahmet Kerkük Atölyesi-Elhamra Atölyesi ile bu atölyede desen çalışmaları yapmış Hakkı Ermumcu imzalı tasarımlar incelenmiş ve alana bir kaynak oluşturulmuştur. Cumhuriyet dönemi usta ve zanaatkarlarından olan Hakkı Ermumcu ile Elhamra Çini Atölyesi'ne ait çini tabakları üzerine uygulanan desen örnekleri, geçmiş dönemin desenleri ile karşılaştırılmıştır. Bu suretle Hakkı Ermumcu'nun desenlerinin geçmiş ile bağlantısı ve yeni yaklaşımları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece Kütahya'ya has üretilen desen tasarımlarının ve bu alanda 20. yüzyıl Kütahya çiniciliğine katkı sağlayan usta ve sanatçıların yapmış oldukları çalışmaların bir kaynak halinde literatürde yer alması mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kütahya çinisi, çini, Elhamra Çini Atölyesi, Ahmet Kerkük, Hakkı Ermumcu.

ABSTRACT

When it comes to tile art in Turkey, the first cities that come to mind are Iznik and Kütahya. Kütahya started tile art in the 14th century. It has contributed in parallel with Iznik since. Especially since the 18th century, it has continued its existence with its unique production and produced important works that reflect its period. Kütahya tile art, which has survived until today, has been able to survive with its devoted masters from past to present. However, economic problems, changing tastes, the inadequacy of old techniques with the development of technology, and the different demands of the consumer society have caused deterioration in the quality of tile art. On the other hand, the masters who protected the Kütahya tile art tried to contribute to the development of this art by preserving its originality as much as they could. Carrying out the pattern, form design and production of traditional Kütahya tiles in accordance with tradition will ensure that this art is remembered as an important value both socially, culturally, and economically, with a unique style, and will enable the emergence of products that can accurately represent this unique tradition.

Research on the masters and their works, which preserves the special values of Kütahya tile making, which is considered an urban art, and carries it to the present day, is not sufficient at the academic level. This inadequacy is more clearly evident for the masters of the republic period. Therefore, in this study, the designs signed by Kütahya tile master Ahmet Kirkuk, Ahmet Kirkuk Workshop-Elhamra Workshop and Hakkı Ermumcu, who made pattern studies in this workshop, were examined and a resource was created for the field. Pattern samples applied on tile plates belonging to Hakkı Ermumcu, one of the masters and craftsmen of the Republic period, and the Elhamra Tile Workshop were compared with the patterns of the past period. In this way, the connection of Hakkı Ermumcu's patterns with the past and his new approaches has been tried to be revealed. Thus, it will be possible for the pattern designs produced specifically for Kütahya and the works of masters and artists who contributed to the 20th century Kütahya tile making in this field to be included in the literature as a source.

Keywords: Kütahya Tiles, tile, Elhamra Tile Workshop, Ahmet Kerkük, Hakkı Ermumcu.

¹ Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütülen "20. Yüzyıl Kütahya Çiniciliğinde Ahmet Kerkük" adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Geleneksel Kütahya çiniciliği 14. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar kendine has dikkat çekici özgün üretimi ile gelmeyi başarmıştır. Hem çini sanatı bakımından hem de kültürel anlamda güçlü bir geleneğe sahip olan Kütahya önemli bir konuma sahiptir. Ancak Kütahya çiniciliği ile ilgi yapılan araştırmaların yetersiz oluşu, günümüzde hala çini sanatına ait çoğu bilginin sözlü oluşu, yeterli belgeleme çalışmalarının yapılmaması nedeni ile hak ettiği değeri bulamadığı görülmektedir.

Günümüzde Kütahya çini sanatı, geçmişten gelen geleneksel ve Kütahya ile özdeşleşen üretimden uzaktır. Bu uzaklığın nedenleri: ekonomik sebepler, alanla ilgili verilen eğitimlerin yetersizliği, üretim sürecinde yaşanan sıkıntılar, ticari kaygılarla üretildiği için geleneksel Kütahya çinisini temsil etmeyen form ve tasarımlar, popüler kültürün ve tüketim toplumunun zevkine göre üretimler şeklinde sıralanabilir.

Bu sorunların giderilmesi de ancak Kütahya çini sanatı tarihinin daha iyi bir şekilde irdelenerek araştırılması ve bu alanda yapılacak olan özgün akademik çalışmaların ortaya konulması ile mümkün olacaktır.

Geleneksel Kütahya çiniciliği, 20. yüzyılın öncü ustaların çabaları, yaptıkları çalışmalar ile yapmış oldukları çalışmalar ile günümüzde devam etmektedir. Ancak süregelen yanlış alışkanlıklar, birçok bilgi ve tecrübenin sözlü kalarak belgelenmemesi, çinilikte, bilginin ve tecrübenin gelecek nesillere aktarımında olumsuzluklarla karşı karşıya getirmektedir.

Kütahyalı çini ustası Ahmet Kerkük ve kurduğu atölyede üretilen desenler incelenerek kataloglanmış, bu kataloglama işleminde Hakkı Ermumcu'ya ait imzalı desenler araştırmanın konusu seçilmiştir. Ortaya çıkarılan desen ve tasarımlar dijital ortama aktarılarak kalıcı olması sağlanmış, Kütahya çini sanatında kullanılan ortak desen ve tasarımları ile karşılaştırılmıştır. Hakkı Ermumcu'nun desenleri hem dönemi hem de geleneksel Kütahya çinilerinin desenleri açısından ele alınmıştır.

2. TARİHSEL SÜREÇTE KÜTAHYA ÇİNİ SANATI

Türk çini sanatının Anadolu'da bilinen en önemli merkezlerinden biri İznik, diğeri ise Kütahya'dır. Kütahya çini sanatı, Selçuklu döneminden başlayarak günümüze kadar üretimi hiç durmadan devam eden, köklü bir geçmişe sahip olmuştur. Ancak Kütahya'daki kazı çalışmalarının ve mevcut belgelerin yetersiz oluşundan dolayı Erken Osmanlı dönemine ait ayrıntılı bir bilgi edinilememektedir. 1979 yılında yapılan kazı çalışmaları neticesinde Faruk Şahin Kütahya'nın İznik ile paralel olarak üretim yaptığını dile getirmiştir (Şahin,1981).

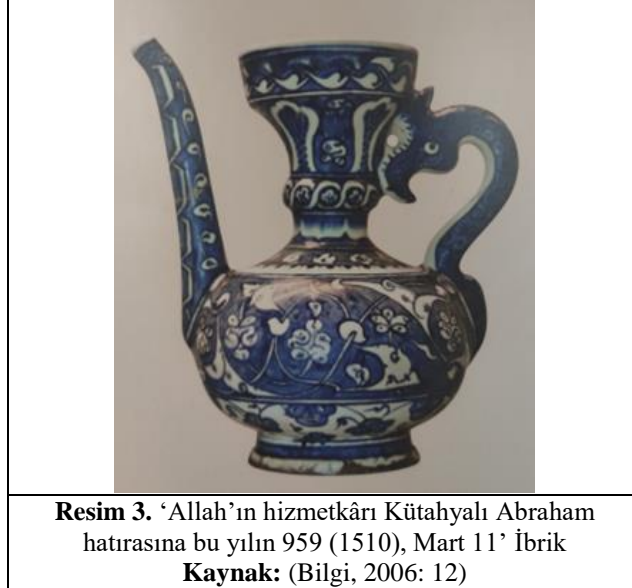
Kütahya'nın günümüzde bilinen en eski tarihli çinilerini, 1377 tarihli Kütahya Kurşunlu Camii minaresindeki tek renk sırlı tuğlalar, günümüzde 'Çini Müzesi' olarak kullanılan Gök Şadırvan olarak da tanınan Germiyoğlu II. Yakup Bey'in 1428 tarihli türbesinde bulunan sanduka ve zemin döşemesinde kullanılan renkli levhaları oluşturmaktadır (Arlı, 2007).

15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başlarından itibaren görülen beyaz hamurlu mavi-beyaz dekorlu çiniler, İznik'e paralel olarak Kütahya'da da üretildiğini gösteren ve döneme tarihlenen yapılardan günümüze ulaşan, döneme tarihlenen yapılardan (Kütahya Saray (Hisarbeyi oğlu Mustafa) Camii -1487, Kütahya Kurşunlu (Kasımpaşa) Camii 1520) (Resim 1- 2) görülmektedir (Bilgi, 2006).

	
<p>Resim 1. Kütahya Hisar Bey Camii (Mihrap Çinisi) Kaynak: (Bilgi, 2006)</p>	<p>Resim 2. Kütahya Kurşunlu Camii (Mihrap Çinisi) Kaynak: (Bilgi, 2006)</p>

16. ve 17. yüzyılda çini üretiminde İznik’i destekleyen Kütahya’ya ait hem mimari alanda çini levhalar hem de evani grupta örnekler görmek mümkündür. 16. yüzyılda üretilmiş olan evanilerden en tanınmış örneği olarak nitelendirebileceğimiz ibriğin Kütahya’da üretildiğine dair bilginin kitabesinde yer alması, bu grubun Kütahya’ da İznik ile çağdaş olarak uygulandığının kanıtı niteliğindedir. (Resim 3) Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Rüstem Paşa’nın Kütahya’da Balıklı Mahallesi’nde yaptırdığı medresenin yanında çini atölyesi de hazırlattığı ve İstanbul Eminönü’ndeki kendi adıyla anılan camisi (1561) için çinilerini burada hazırlattığını dile getirmektedir (Aslanapa,1949).

Ancak Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nde belirttiği gibi şehrin 1612’ de Celali Karayazıcı ve Arap Sait ayaklanmasıyla harap olmasıyla 17. yüzyılın başlarında Kütahya’nın eserlerinden önemli bir kısmı yok olmuştur (Arlı, 2007).



17. yüzyıla gelindiğinde, Kütahya çiniciliğinin ön plana çıktığını söylemek mümkündür. 1608 tarihli Kütahya kadısına yazılmış bir fermenda, eskiden olduğu gibi Kütahya’daki Fincancılardan parasıyla bora alınıp, İznik’teki Kaşıcıbaşı’na gönderilmesi emredilmiştir. Bu döneme ait narh defterlerinde de İznik ile Kütahya çinilerinin fiyat açısından çekişmeli olduğu, yine bu döneme ait mevcut belgelerde 17. yüzyılda İznik atölyelerinin Saray’ın siparişlerini zamanında yetiştiremediğini kanıtlamaktadır (Atasoy ve Raby, 1989).

17. yüzyılın sonlarında İznik gittikçe gerilerken Kütahya’da çini üretimi kalıcılık göstermiştir. Kütahya 18. yüzyılda kendine has form, renk ve tasarım çeşitliliği ile yerel atölyelerde hızla üretime devam etmiştir. Ancak yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu zorlu koşullara paralel olarak Kütahya da çini ve seramik üretiminde de azalma görülmüştür. Bu detayı Kütahya çiniciliğine ait önemli bir belge olan Fincancılar Antlaşmasından anlamak mümkündür. 1764 ve 1766 yıllarında iki yıl ara ile yinelenen antlaşma belgelerinde adı geçen çinici usta isimlerinde azalma görülmektedir (Kürkman, 2005). Bu bahsedilen azalmayı da döneme ait zorlu şartların bir göstergesi olarak düşünmek mümkündür.

19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında I. Ulusal Mimarlık Akımı ile Kütahya çiniciliğinde tekrar bir canlanma olmuştur. Bu akımın en güzel örneklerinden biri de halen Adliye Sarayı olarak hizmet veren, iç ve dış duvarları Kütahya çinileri ile kaplı olan Kütahya Hükümet Konağı’dır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise Kütahya Çini atölyelerinin sayısı devletin desteği ile artmıştır.

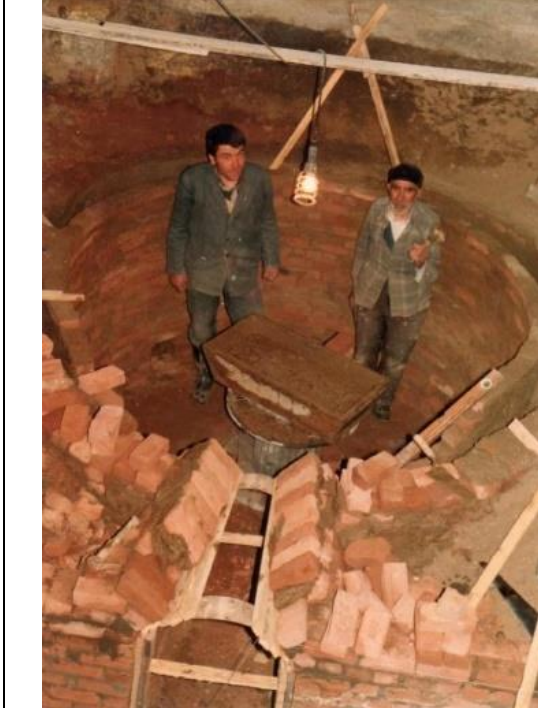
Günümüzde de halen birçok çini atölyesi aktif olarak çalışmaktadır. Kütahya da kültürel değerlerine sahip çıkarak, geleneği devam ettiren, çini sanatının geleceğe aktarımını misyon edinmiş ustalara ait yapılacak olan çalışmaların önemi aşikardır.

3. AHMET KERKÜK’E AİT ELHAMAMRA ÇİNİ ATÖLYESİ VE KULLANILAN DESENLER

Elhamra Çini Fabrikası Ahmet Kerkük ve ortağı Enver Ertan tarafından 1960 yılında kurulmuştur. Fabrikanın kurulabilmesi için o zamanların ahşap konak ustası ve Cumhuriyet döneminin tek fırın ustası olan Ahmet Kerkük’ün babası Ali Osman Kerkük iki adet fırın inşa ederek destek vermiştir.

Ali Osman Kerkük, Küçük yaşlarında Kütahyalı ahşap konak ustalarının yanında çıraklık yapmıştır. O dönemde Kütahya'da sadece iki çini atölyesi faaliyet göstermektedir. Biri daha sonra Azim Çini ismini alacak olan Artin Minasyan'ın (Hacı Minas Usta) atölyesi, bir diğeri Mücellit Mehmet Hilmi Efendi'den kendisine yadigar kalan Hafız Mehmet Emin Efendi'nin atölyesidir. Hafız Mehmet Emin Efendi o yıllarda ahşap konak ustalarına çıraklık yapan Ali Osman Kerkük'ü, dönemin fırın ustası Artin Gazarian'ın yanına çıraklık yapmak için vermiştir. Çıraklığı sırasında öğrendiklerini uygulayacak kadar ahşap konak ve kuyu tipi çini fırını yapımında ustalaşmıştır. Daha sonra Hafız Mehmet Emin Efendi'nin oğlu Hakkı Bey'in Metin Çini Atölyesi ve Mehmet Çini'nin Azim Çini Atölyesi dışındaki tüm çini fırınlarının imalatını tamir ve bakımlarını Ali Osman Kerkük yapmıştır. İlk fırını 1924 yılında Enver Paşa'nın da kardeşi olan Nuri Killigil Paşa'nın Kütahya Çinicilik Anonim Şirketi'ne yapar. Ali Osman Kerkük, 1923 yılından 1990 yılına kadar 67 yıl Kütahya'nın tek çini fırını yapım ustası olmuştur.

Elhamra Çini Fabrikası'nın kurucusu Ahmet Kerkük ise; Beş ya da altı yaşlarında o dönemin tek, kuyu tipi çini ustası olan babası Ali Osman Usta'nın yanında çini fırını imalinde çıraklığa başlamıştır. Dokuz-on yaşlarında baba oğul Metin Çini Fabrikasının fırını tamir etmeye gittiklerinde çalışkanlığı ve efendiliği, çarkçı Murat Eliuz' un dikkatini çekmiş, Metin Çini'nin sahibi Hafız Mehmet Emin Efendi'nin oğlu Hakkı Çinicioğlu'na kendisinden bahsetmiş ve yanlarında çalışmaya başlamıştır. Çiniciliğin tüm inceliklerini baştan sona ustalarının yanında öğrenme fırsatı bulmuştur. 1946 yılına kadar Metin Çini'de çalışmaya devam etmiştir. 1957 yılında Süsler Çini'nin kâr ortaklığı teklifi üzerine Ali Özker ve Enver Ertan ile ortak olmuştur. 1959 yılı sonlarında ortaklık feshedilir. 1960 yılına gelindiğinde Süsler Çini' de üç yıl ortaklık tasarladığı ve yakın dostu Enver Ertan ile Elhamra Çini Fabrikası'nı kurmuştur.



Resim 4. Ali Osman Kerkük (Sağda)
Kaynak: (Mustafa Kerkük Arşivi)



Resim 5. Ahmet Kerkük – Elhamra Çini Fabrikası
Kaynak: (Mustafa Kerkük Arşivi)

Modellerini ve kalıplarını kendi yaptığı hayvan ve insan figürlü biblolar, aplikler, kâseler, yıldız takımları, şekerlikler, yemişlikler, vazolar, sürahiler, aslanağızları, tabaklar ve duvar çinileri gibi pek çok çeşidin imalatını yapmıştır. Metin Çini ve Azim Çini'den devraldığı bu sanatı her geçen gün daha ileriye taşıyarak firması Elhamra Çini Fabrikası dünya çapında bir üne kavuşturmuştur. Ahmet Kerkük, topraktan çamura, modelden kalıba, şablondan çarka, tasarımdan desene ve desen iğnelemeye, boya hammaddelerinden boya ayarlamasına, tahrirden boyamaya, sırçadan fırına hatta fırçasına kadar yapabildiği tam anlamıyla gerçek bir çini ustasıdır. Kurup bugünlere getirdiği fabrikasını küçük yaşlarından beri yetiştirdiği oğlu Mustafa Kerkük'e devretmiştir. Ahmet Kerkük, 22 Şubat 2018 tarihinde vefat etmiştir.



Kerkük, ortağı Enver Ertan ile Elhamra Çini Fabrikası'nı kurmuş, yaşatmış ve geleceğe taşımıştır. Fabrika onun için bir okul olmuştur. Sabrı, erdemi ve çini sanatının tüm inceliklerini hayatına katmış ve sanat yaşamındaki anlatımlarını herkesle paylaşmıştır. Kütahya çini sanatının devamlılığı ve geleceğe aktarımında aktif rol oynamıştır.

Halen Elhamra çini atölyesinin devamlılığını sağlayan Mustafa Kerkük' ten edindiğimiz bilgiler neticesine atölyenin geniş bir desen arşivinin olduğu görülmektedir. Atölyede tabak, karo ve farklı formlarda evanilere ait desen tasarımları yer almaktadır. Atölyeye ait desen tasarımları genellikle yoğun motiflerden oluşan kompozisyonlar şeklindedir. Bu desen tasarımlarından 39 adedi Hakkı Ermumcu imzalı olduğu tespit edilmiştir.

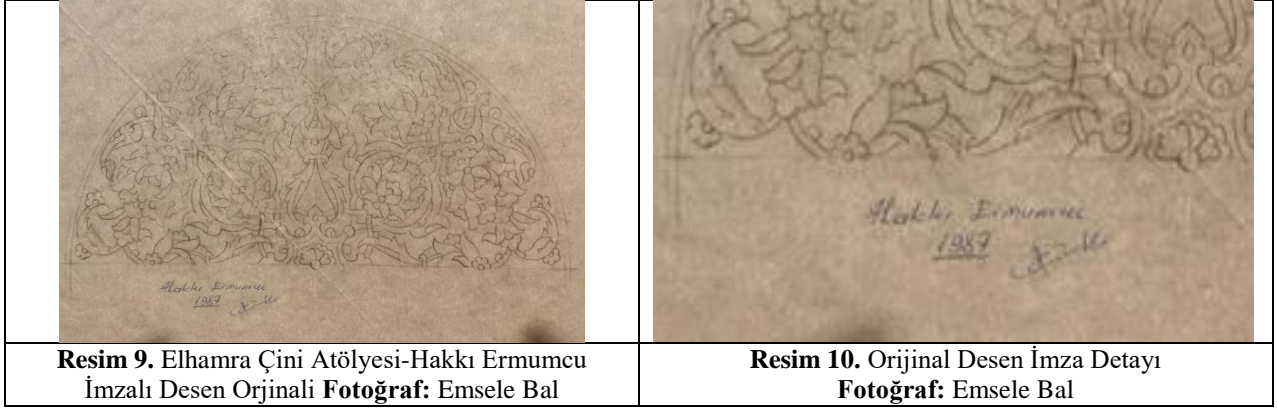
3.1. Elhamra Çini Atölyesi'nde Bulunan Hakkı Ermumcu İmzalı Desenler

Hakkı Ermumcu ile rahatsızlığından dolayı iletişim kurulamamış, kendisine ait bilgi aktarımına oğlu Hüseyin Ermumcu katkı sağlamıştır.

Hakkı Ermumcu, 1944 yılında Kütahya Pirlar Mahallesi'nde dünyaya gelmiş, erken yaşta resim çalışmalarına başlamıştır. Daha sonra çini desenleri ile tanışarak 1967 yılında açtığı çini ve resim atölyesinde, çini üzerine portre-desen ve tuval üzerine peyzaj-portre çalışmalarını sürdürmüştür. Çini desenleri ile tanışması ortaokul yıllarında yaz tatillerinde gittiği Metin Çini Fabrikasında olmuştur. Daha sonra gördüğü mimari eserler üzerindeki çini desenlerini gözlemleyerek, Kütahya'da çini sanatına geleneksel bir anlayışta kendine farklı ve özgün bir yorum getirmiştir. Vehbi Koç Vakfının farklı tarihlerde düzenlediği üç ayrı Çini Pano ve Çini Tabak Desenleri Yarışmalarında birincilik ödüllerine layık görülen sanatçı, halen kendisine ait atölyesinde yağlı boya resim çalışmalarını sürdürmektedir (H. Ermumcu, kişisel görüşme, 22 Kasım 2022).



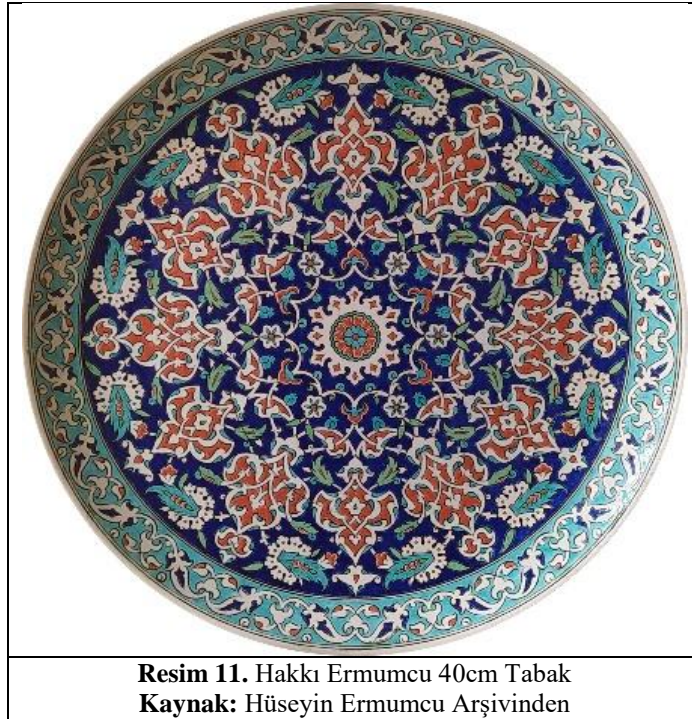
Sanatçıya ait kendi imzası ile Elhamra Çini Atölyesinde 39 adet desen tasarımında çoğunun Kütahya'ya has yoğun motifli kompozisyonlardan oluştuğu görülmektedir.



Resim 9. Elhamra Çini Atölyesi-Hakkı Ermumcu İmzalı Desen Orjinali **Fotoğraf:** Emsele Bal

Resim 10. Orijinal Desen İmza Detayı **Fotoğraf:** Emsele Bal

Çalışma kapsamında ele alınan Hakkı Ermumcu imzalı desenler elde edilen desen fotoğrafları üzerinden dijital ortama aktarılmış ve yarım halden tüm hale getirilip kendi içerisinde gruplara ayrılarak sınıflandırılmış ve tablolaştırılmıştır.



Resim 11. Hakkı Ermumcu 40cm Tabak **Kaynak:** Hüseyin Ermumcu Arşivinden

Araştırmada daire formlu tabak desenlerinin çoğu simetrik tasarımlar olduğu saptanmıştır. Desenlerin, bitkisel, rûmi-bitkisel ve rûmi motiflerinden oluşturulmuş olduğu görülmektedir. Şemseli ve paftalı formlarda da tasarımlar mevcuttur. Bir adet de rûmi motifli tabak kenar deseni bulunmaktadır.

Tablo 1: Hakkı Ermumcu İmzalı Desen Analizleri

	Bitkisel Motifli Desenler	Rûmi-Bitkisel Motifli Desenler	Rûmi Motifli Desenler	Bitkisel Motifli (Şemseli/Paftalı) Desenler	Figürlü Desenler
Tabak Desenleri	4, 10, 21, 26, 30, 34	1, 2, 3, 5, 7, 9, 11, 14,16, 15, 17, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 36	6, 8, 18, 37	20, 35	39
Kenarlı Tabak Desenleri		12, 13, 19, 25			39
Tabak Kenar Desenleri			38		

- Tabloda yer alan numaralar çizim tablosunda yer almaktadır.

Atölyede bulunan Hakkı Ermumcu imzalı tasarımlar desen özelliklerine göre incelendiğinde; tasarımlarının hepsi daire formunda olup, bir tane tasarım serbest desen, diğerleri, 1/6, 1/8, 1/12, 1/16, 1/24, 1/33, 1/36

simetrik desenler olarak hazırlandıkları görülmektedir. Bu simetrik desen tasarımları birim alan içerisinde hazırlanarak, simetrisi alınmış ve bezenecek yüzeye aktararak tamamlanmıştır.

Tablo 2: Hakkı Ermumcu İmzalı Desen Çizim Analizleri

	1/6 Simetrik Desenler	1/8 Simetrik Desenler	1/12 Simetrik Desenler	1/16 Simetrik Desenler	1/24 Simetrik Desenler	1/33 Simetrik Desenler	1/36 Simetrik Desenler
Tabak Desenleri	2, 4, 11, 13, 17, 19	1, 5	7, 9, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 33, 34, 35, 36, 37	3, 6, 8, 10, 22, 28, 29, 30, 32			
Kenarlı Tabak Desenleri					12, 13, 25	39	19
Tabak Kenar Desenleri			38				

- Tabloda yer alan numaralar çizim tablosunda yer almaktadır.

Klasik Kütahya çiniciliğinde en fazla görünen desen anlayışı kuşkusuz yoğun motifli genellikle simetrik çalışılmış desen tasarımlarıdır. Bu klasik anlayışta olduğu gibi Hakkı Ermumcu imzalı bu desen tasarımları daire formunda ve simetrik çalışımlardır. Kütahya çiniciliğine has hazırlanan bu yoğun motifli desen tasarımlarının kullanılmasındaki amaç, çini yüzeyinde fırın sonrası oluşabilecek olası hataları kapatabilme maksatlıdır. Dönemin deninatörü olarak tanımlanabilecek Hakkı Ermumcu da oluşabilen olumsuz durumları önlemek isteyen geçmişteki ustaların tecrübelerini aynen uygulamaktadır. Dolayısıyla bir geleneğin devamı şeklinde görmek mümkündür.

Simetri eksenlerinin çizilmesi ile oluşturulmaya başlayan desen tasarımları, sanki alanı paftalara ayırmışçasına çalışılmıştır. İnci A. Birol'a göre bazı desen tasarımlarında esere farklı bir güzellik ve zenginlik katmak için desen yüzeyi küçük bölgelere ayrılabilir (Birol, 2018).

Böylece bu küçük bölgeler/paftalar, simetrisi alınarak bezenecek yüzeye aktarılır. Bu tür çalışmalarda renk dağılımı ile de tasarımda denge sağlanmış olur.



Bu noktada Hakkı Ermumcu iyi bir gözlem ile olabildiğince tasarım ilkeleri doğrultusunda hazırlanmış olduğu bu desen tasarımları ile Elhamra Çini Atölyesi ve dolayısıyla Kütahya çiniciliğine önemli bir katkı sağladığını söylemek mümkün olacaktır.



Hakkı Ermumcu'ya ait 40cm çini tabak örneği (Resim 12), klasik Kütahya çiniciliğinde bol miktarda görülen, yoğun motifli, simetrik desen tasarımlıdır. Tabağın uygulama açısından incelendiğinde, titizlikle çalışılmış olduğu görülmektedir. Dönemin klasik renkleri; mavi, turkuaz, yeşil, aşı kırmızı kullanılan çini tabakta, renklerde akma olmadığı göze çarpmaktadır. Benzer desen tasarımlı, yoğun motiflerle ve simetrik hazırlanmış, Elhamra Çini Atölyesi'ne ait 32cm çini tabak (Resim 13) uygulamasında yine aynı renkler (mavi, turkuaz, yeşil, aşı kırmızı) hâkimdir. Ancak uygulamayı yapan kişinin desen tasarım ilkelerine yeterince hâkim olmadığını söylemek mümkün olacaktır. Uygulama incelendiğinde, tabağa desen aktarımı ve renklendirme esnasında tasarımda bozulmalar meydana geldiği gözlemlenmektedir.

		
Resim 14. Hakkı Ermumcu Denetiminde yapılmış Çini Tabak Kaynak: (Resul Çini, t.y.)	Resim 15. Hakkı Ermumcu Denetiminde yapılmış Çini Tabak Kaynak: (Resul Çini, t.y.)	Resim 16. Hakkı Ermumcu Denetiminde yapılmış Çini Tabak Kaynak: (Resul Çini, t.y.)

Hakkı Ermumcu yapmış olduğu desen tasarımlarında Hüseyin Ermumcu'nun da dile getirdiği gibi geçmiş örnekleri baz alarak yeni tasarımlar ürettiği görülmektedir. Osmanlı Klasik döneme ait çiniler incelendiğinde yoğun benzerlikler dikkati çekmektedir. Çini tabak örneği (Resim 14), klasik hatayi grubu motifleri ile oluşturulmuştur. Tasarım noktasında incelendiğinde ise, Nurhan Atasoy ve Julian Raby - İznik Seramikleri kitabında yer alan ve 1545-50 yıllarına tarihlenen çini tabak (Resim 19 ve Resim 20) uygulamalarındaki desen tasarım kurguları ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Kendi denetiminde uygulanmış olan çini tabak (Resim 14) yine titizlikle çalışılmış olduğu, tasarımın net bir şekilde, anlaşılır olduğu örneklerdendir.

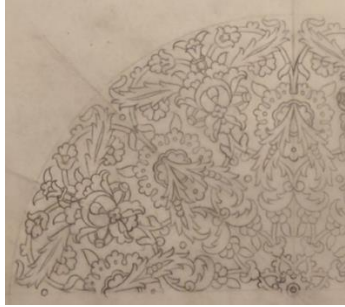

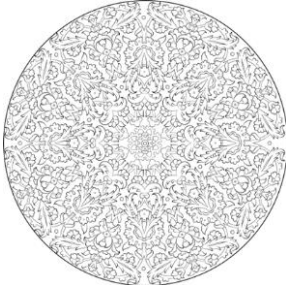
	
Resim 17. Hakkı Ermumcu – 30cm Çini Tabak Kaynak: Hüseyin Ermumcu Arşivinden	Resim 18. Topkapı Sarayı Sünnet Odası Dış Duvar Çini Pano Fotoğraf: Emsele Bal

Resim 17'te yer alan Hakkı Ermumcu'nun kendisine ait çini tabak uygulaması yine hatayî grubu motifler ile daha büyük yapraklar ile oluşturulmuş, 'Saz Üslubu' ile benzerlik göstermektedir. Osmanlı Dönemi'ne ait örneklerden Topkapı Sarayı Sünnet Odası dış kaplamasında yer alan çini pano özellikle desen tasarımından ve yaprakların dış kenarları yuvarlak hatlarıyla Şah Kulu üslubunu yansıttığı düşünülür (Mahir, 2022). Hakkı Ermumcu'da yuvarlak hatlar kullanarak çizmiş olduğu hançerli yapraklar ile oluşturmuş olduğu tasarımı, Şah Kulu'nun Saz üslubunda yapmış olduğu örnekler ile benzetmek mümkündür. Ermumcu'ya ait olan çini tabak, Resim 18'te yer alan Topkapı Sarayı Sünnet Odası Dış Duvar alanında yer alan çini pano da ki gibi sıraltı tekniğinde ve mavi-beyaz renklendirilmiştir. Renk seçimi, renklendirmede yapılan tonlama ve Sünnet Odası'nda yer alan çini pano da kullanılmış olan tarama tekniğini de Ermumcu'ya ait uygulamada görmek mümkündür.



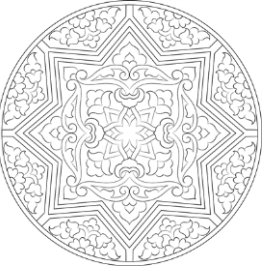




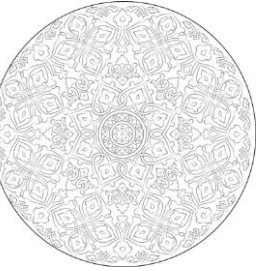

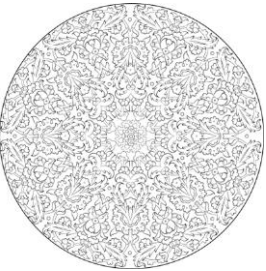
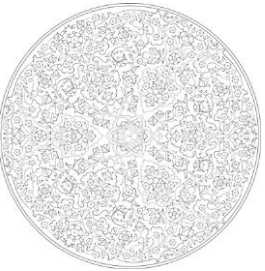
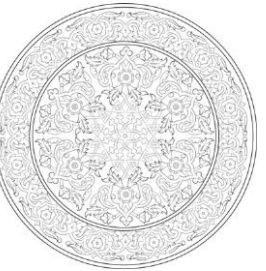
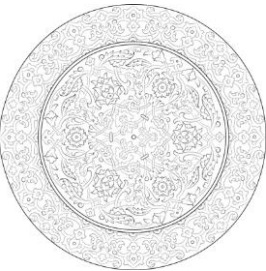
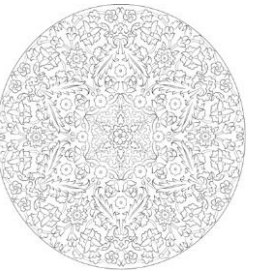
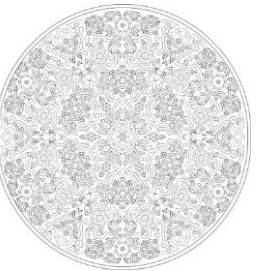
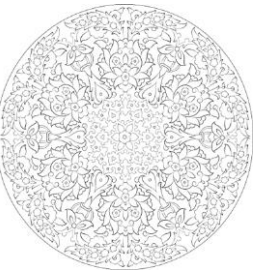

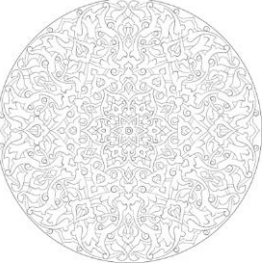
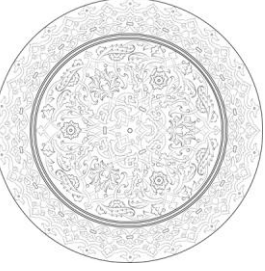
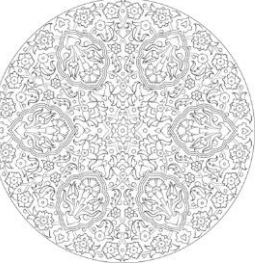
	
Resim 19. Çini Tabak (1545-50) Kaynak: Atasoy & Raby, 1989	Resim 20. Çini Tabak (1545-50) Kaynak: Atasoy & Raby,1989
	
Resim 21. Çini Tabak (1580-85) Kaynak: Atasoy & Raby, 1989	Resim 22. Elhamra Çini Atölyesi – (Çizim 39) Hakkı Ermumcu İmzalı Desen

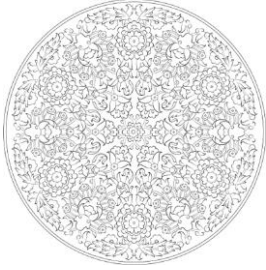
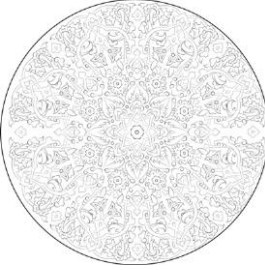

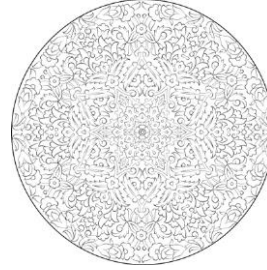
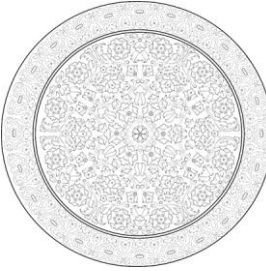

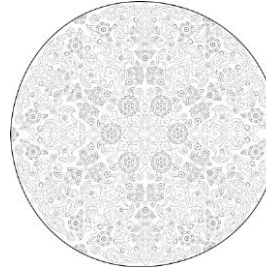

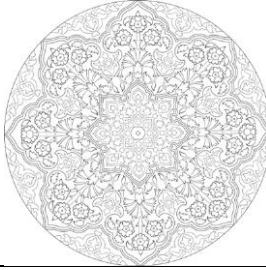
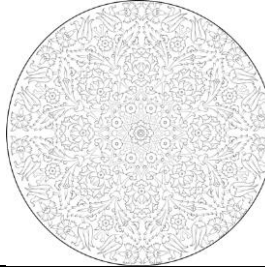
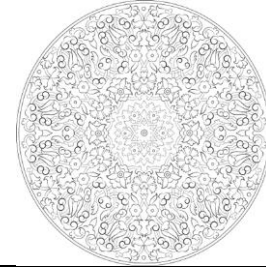
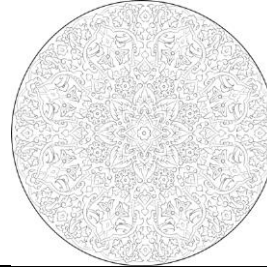
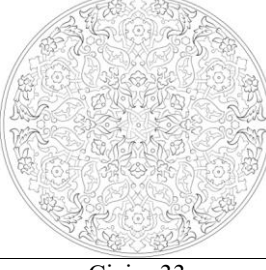
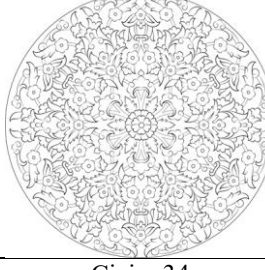
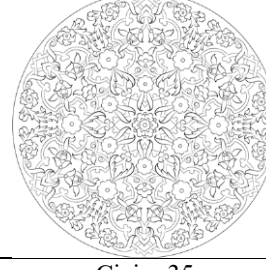
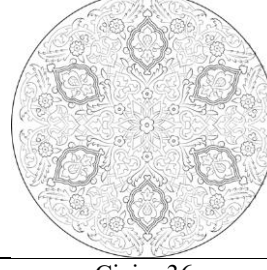
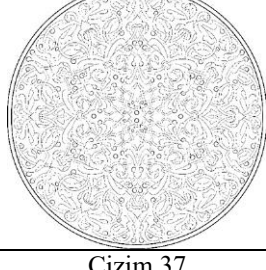
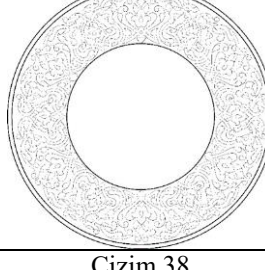
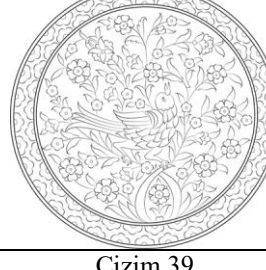

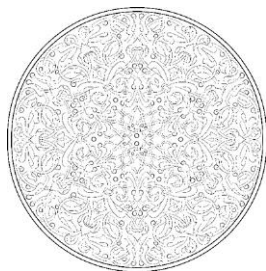
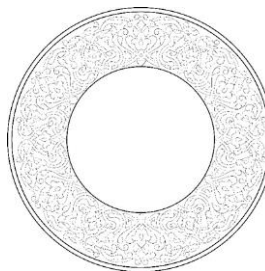

Resim 22’de yer alan Ermumcu imzalı Elhamra Çini Atölyesinde bulunan desen tasarımı incelendiğinde Resim 21’de yer alan yine İznik Seramikleri kitabında yer alan kuş figürlü tabak örneği ile benzerlikleri noktasında kıyaslamak mümkündür. Resim 21’de görülen çini tabak tasarımı, 16. yüzyılın ikinci yarısında yaygın olarak kullanılan çiçek açmış bahar ağacı deseni, bu dönemde yapılmış birçok farklı çiziminden biridir (Atasoy ve Raby 1989). H. Ermumcu da bu tasarımlarda ilhamla bir meyve ağacının çiçekli haline, kuş figürü ekleyerek kendi tasarımını oluşturmuş olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Elhamra Çini Atölyesi Hakkı Ermumcu İmzalı Desen Aşamaları Örnek Çalışma

	
Elhamra Çini Atölyesi Bitkisel Motifli Tabak Deseni	Desen Birim Kanaviçesi
	
Çizim 10	

Tablo 4: Hakkı Ermumcu İmzalı Çizimler

			
Çizim 1	Çizim 2	Çizim 3	Çizim 4
			
Çizim 5	Çizim 6	Çizim 7	Çizim 8
			
Çizim 9	Çizim 10	Çizim 11	Çizim 12
			
Çizim 13	Çizim 14	Çizim 15	Çizim 16
			

Çizim 17	Çizim 18	Çizim 19	Çizim 20
			
Çizim 21	Çizim 22	Çizim 23	Çizim 24
			
Çizim 25	Çizim 26	Çizim 27	Çizim 28
			
Çizim 29	Çizim 30	Çizim 31	Çizim 32
			
Çizim 33	Çizim 34	Çizim 35	Çizim 36
			
Çizim 37	Çizim 38	Çizim 39	
			

4. SONUÇ

Türk Sanatları arasında yer alan Çini sanatı, Türk kültürünün önemli bir parçası olarak hem mimari alanda hem de kullanım kapları (evaniler) şeklinde varlığını sürdürmektedir. Kütahya çini sanatı ise çoğu zaman İznik çini sanatı ile karşılaştırılmış ancak kendi özgün sınırları içinde kalmış, kendi dokusuyla her zaman Türk çini sanatının önemli bir parçası olmuştur.

Kütahya çini sanatının geçmişten günümüze varlığını koruyabilmesine vesile olan isimlerden biri olan Ahmet Kerkük, çıraklığından beri çini sanatının bütün aşamalarında çalışmış, çini sanatının tüm inceliklerini öğrenmiş, bizzat uygulamıştır. Ahmet Kerkük ortağı Enver Ertan ile Elhamra Çini Fabrikası'nı kurmuş, yaşatmış ve geleceğe taşımış aynı zamanda da deneyimleriyle çini ile uğraşanlara yol göstermiştir.

Cumhuriyet sonrası Kütahya Çini Sanatı tarihi açısından önemli izlere sahip olarak adlandırabileceğimiz Ahmet Kerkük ve atölyesi hakkında; desen tasarımları, eski ve güncel çalışmalar, ayrıca sözlü tarih yöntemiyle oğlu Mustafa Kerkük tarafından elde edilen veriler neticesinde bu bilgilere ulaşılmıştır.

Ahmet Kerkük ve atölyesi (Elhamra Çini Atölyesi\ Fabrikası) kapsamında yapılan araştırmalar neticesinde; Ahmet Kerkük'ün aktif çalışma hayatı boyunca birçok çini ustası yetiştirdiği, kendisinin de çalışmalarında kullanmak üzere desen noktasında dönemin desinatörlerinden olarak anılabilecek olan, Hakkı Ermumcu'dan da destek almıştır. Bu noktada Ahmet Kerkük ve Hakkı Ermumcu, klasik Kütahya çiniciliğini geleneğe uygun bir şekilde devamlılığının sağlanabilmesinde önemli rol üstlenmişlerdir.

Hakkı Ermumcu' nun desen üretimi sırasında, ele alınan örnek çalışmalardan kendi denetiminde yapılmış olan çini tabaklarda, desen tasarım ilkeleri gözetilerek yapılmış olduğu dikkati çekmektedir. Ancak desen çalışmalarını paylaşmış olduğu atölyelerden olan Elhamra Çini Atölyesine ait uygulamalarda, o döneme ait hazırlanan desen tasarımlarında zamanla bozulmalar yaşanabildiği görülmektedir. İlk çizimi yapılan desen tasarımları tekrar tekrar çalışılmak istendiğinde kâğıt üzerinde ve objeye aktarımı esnasında oluşan eksiklikler, çizimi yapan kişinin, desen tasarım ilkeleri konusunda yetersiz bilgiye sahip olduğundan dolayı yaşanan sıkıntılardan meydana geldiği düşüncesini yansıtmaktadır.

Hakkı Ermumcu yapmış olduğu desen tasarımlarında oğlu, Hüseyin Ermumcu'nun da dile getirdiği gibi geçmiş örnekleri baz alarak yeni tasarımlar üretmiştir.

Hakkı Ermumcu'ya ait, onun gözetiminde yapılan uygulamalarda Cumhuriyet dönemi Kütahya çinilerine bakıldığında, dönemin örneklerine göre daha özenli yapılmış örnekler olduğu söylenebilir. Boyalarda sır sonrası herhangi bir akma olmaması kaliteli bir işçilik sürecinin de göstergesidir. Elhamra Çini Fabrikası\Atölyesi'nde de yapılmış özenli çalışmalar mevcuttur. Ancak bazı çalışmalarda boyalarda akma, desende kopukluklar meydana geldiği de gözlemlenmektedir.

Ermumcu, yapmış olduğu tasarımlarda geçmişi takip etmiş, incelemiş ve irdeleyerek kendi tasarımlarını oluşturmuştur. Bu bakımdan çalışmaları incelendiğinde, tasarım ve renklendirme konusunda geçmişle bağ kurmak kolay hale gelmektedir. Döneme ait çiniler incelendiğinde bu tür örnekleri çoğaltmak mümkün olacaktır. Genel olarak değerlendirildiğinde ise, Hakkı Ermumcu'nun geçmişi baz alarak, geçmiş örnekleri ciddi anlamda özümseyerek Türk Çini Sanatı tarihini doğru adımlarla geleceğe aktarımında aktif rol oynadığını söylemek mümkün olacaktır.

Bu alanda yapılacak olan çalışmaların devamlılığı, Türk kültürüne ait olan Türk çini sanatının doğru bir şekilde ifade edilebilmesi, bu alana katkı sağlayan usta ve sanatçıların bilinebilmesi ve sağladıkları katkıların belgelenmesi ile geleceğe daha doğru ve fazla bir bilgi birikimi ile aktarım sağlanabileceği düşünülmektedir.

KAYNAÇA

- Arlı, D. B. (2007). Kütahya Çiniciliği. Nurhan Atasoy, Zehra Çobanlı (Ed.), *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* içinde (329-349). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aslanapa, O. (1949). *Osmanlılar Devrinde Kütahya Çinileri*. Üçler Basımevi.
- Atasoy, N.,& Raby, J. (1989). *İznik Seramikleri*. Alexandria Press.
- Bilgi, H. (2006). *Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu Kütahya Çini ve Seramikleri*. Mas Matbaacılık.
- Biol, A, İ. (2018). *Klasik Devir Türk Tezyini Sanatlarında Desen*. Kubbealtı Neşriyat.
- Ermumcu H. [Kişisel Görüşme - 22 Kasım 2022].
- Instagram (2023). *Elhamra Çini Atölyesi Tabak Fotoğraf*. https://instagram.com/kutahya_antik
- Instagram (2023). *Hakkı Ermumcu Çini Tabak Fotoğraf*. <https://www.instagram.com/m.resul.esen/>
- Kerkük, M. [Kişisel Görüşme - 15 Mayıs 2021].
- Kürkman, G. (2005). *Toprak, Ateş, Sır*. Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yayını, Mas Matbaacılık.
- Mahir, B. (2022). *Osmanlı Resim Sanatında Saz Üslubu*. Hayalperest Yayınevi.
- Şahin, F. (1981). Kütahya Çini-Keramik Sanatı ve Tarihinin Yeni Buluntular Açısından Değerlendirilmesi. Oktay Aslanapa (Ed.). *Sanat Tarihi Yıllığı* Sayı 9-10, (259-286). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Araştırma Merkezi.